

Jan Hus známý i neznámý

. Jiří Kejř

Jan Hus známý i neznámý

(Resumé knihy, která nebude napsána)

doc. JUDr. Jiří Kejř, DrSc.

Recenzovali:

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.

prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Redakce PhDr. Blanka Zilynská, PhD., a PhDr. Milada Motlová

Fotografie autora PhDr. Pavel Krafl, Dr.

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Jiří Kejř, 2009

ISBN 978-80-246-1643-8

ISBN 978-80-246-2356-6 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

Slovo na úvod	7
I. Jak poznáváme Jana Husa	11
II. Některé omyly	27
III. Odchylky od církevního učení	30
IV. Ve sporu s církevní vrchností	38
V. Kacíř?	49
VI. Základní princip – zákon Boží	55
VII. Kritická léta	59
VIII. Procesy	67
IX. Přípravy na cestu do Kostnice	74
X. Koncil kostnický	81
XI. Očima žalobců	95
XII. Neodvolám	101
Slovo na závěr	108
Chronologický přehled Husova života	110
Prameny a literatura	118
Bibliografie Jiřího Kejře	127

Věnováno památce F. M. Bartoše a Amedea Molnára

SLOVO NA ÚVOD

V roce 1926 vydal ve *Sbírce přednášek a rozprav: Extense University Komenského v Bratislavě* profesor Václav Chaloupecký útlou knížku *Selská otázka v husitství*, ve které podal, ve formě spíše populární a shrnující, výsledek svého studia, jakési „resumé knížky, která nevyšla“. Byl to soubor rozsáhlých příprav a důkladného badatelského úsilí, které se autorovi už nepodařilo dovést do definitivní podoby rozsáhlé monografie. S lítostí konstatujeme, že podobná souhrnná práce o osudech selského lidu za husitské revoluce dodnes chybí a že ji nenahradily ani četné zmínky v soustavných dílech o husitství ani některé články, jež se selskou otázkou v husitství s větší či menší pramenovou výzbrojí zabývaly. Přesto se nevelká práce Chaloupeckého stala zčásti východiskem příštích úvah, zčásti též terčem přísné kritiky militantních marxistů. Je tedy jistě vítáno, že knížka se dostala do rukou historiků, že i o takto povšechném pokusu se strhly polemiky a že první náběh k porozumění proměnlivé situaci sedláků v husitské době znamenal účinné podněty k dalšímu studiu.

Jestliže se dovolávám příkladu knížky Václava Chaloupeckého pro své příští úvahy, budiž porozuměno důvodům, které mě k tomu vedou. Od počátků svých pokusů o vědecké prozkoumání husitství i o porozumění duchovnímu světu Jana Husa, které trvají už déle než šest desetiletí, jsem věřil, že jednou budu moci dokončit a odborným čtenářům předložit zevrubnou knihu o právu husitské doby a rovněž fundovanou knihu o Janu Husovi, ve které by byl probrán ne jeho pouhý životopis, ale především myšlenkový vývoj, charakterizováno jeho úsilí o čistotu svědomí a morální a etické předpoklady pro jeho stálost až ke konečnému rozhodnutí neodvolat a stanout na hořící hranici.

Neměla to být apologetika velké osobnosti ani hledání nového světce. Bylo už napsáno příliš mnoho obdivných slov, jimiž byl Hus oslavován, jež však ztrácejí na významu a obsahu v konfrontaci s autentickými prameny a živým údělem člověka. Nelze zakrýt, že ani Hus nebyl prost lidských slabostí, že si v mnoha nebezpečných obrazech svého života vedl netakticky a impulziv-

ně, že si vyvolal mnoho nepřátel a zavinil leckterá nedorozumění. Husova osobnost, jež stojí nad obdivnými slovy a představami kterékoli doby, je větší záhadou a větším badatelským problémem než vnější události jeho života.

Uvědomuji si riziko, které podstupuji, když předkládám své úvahy a poznatky jen ve formě tak stručné a nedostatečně odůvodněné. Nemám možnost doložit svá tvrzení a závěry pečlivě sebranými prameny, je obtížné předložit potřebné doklady bez příslušných citátů z Husových spisů a dokumentů, bez podrobného výkladu jednotlivostí. Snadno může být tato letmá práce podrobena kritice právě pro tuto povšečnost, může vzbudit námitky pro některé závěry, které nejsou obvyklé v představách o Janu Husovi, ale které by mohly být prokázány v podrobnějším sebrání pramenů. Na některých místech by bylo možno i malý odstavec rozvést do obsáhlé kapitoly. Věřím však, že nemohu-li již vytvořit úplné podrobné dílo, i tento pokus o shrnutí pomůže poznat osobnost, vnitřní život a životní tragiku velké historické postavy, o které stále musíme uvažovat jako kdysi rozdělující v nekonečných kontroverzích a dnes snad už po dlouhých staletích konečně spojující ve společném úsilí o vědecké poznání bez stranického zaujetí a bez apriorních předsudků.

Velice vážným nedostatkem takového stručného resumé, které je podáváno v této práci, je i nemožnost zachytit v potřebné míře literární tvorbu, vzniklou z Husových polemik, a to jak jeho vlastní nebo jeho příznivců a kolegů, tak i odpůrců, kteří vystupovali proti jeho učením. Bylo by nutné probrat několik desítek vážných a složitých traktátů, polemických projevů a universitních výkladů, které dotvářejí veškeré intelektuální prostředí své doby. Ale bylo by také nutné vzít v úvahu komplikované prostředí mezinárodní politiky, která působila v pozadí Husova životního zápasu, kdy byly dotčeny významné zájmy Českého království, obviňovaného z kacířských odchylek, zájmy krále Václava IV. a naproti tomu i zájmy krále Zikmunda jako dědice české koruny. Bylo by třeba uvědomit si, jak Hus procházel ve složitých konfliktech v církevním rozdělení a jak tím byly ovlivněny i jeho názory na vládu v církvi a na papežství. Nezbyvá než vyslovit opět politování, že mi už není možné tak velkou a složitou práci podniknout a dokončit, ač jsem k ní učinil během dlouhých let řadu příprav. Přesto mohu ujistit své čtenáře, že všechna tvrzení, se kterými se setkám, jsou výsledkem promyšlených úvah a mají bezpečnou oporu v kriticky ověřených pramenech, zvláště pak ve vlastních Husových spisech.

Na sklonku své vědecké i životní dráhy si s hlubokou výčitkou připomínám, že po mně zůstává veliký dluh v některých pracích, které jsem ne-

mohl dokončit. Ač jsem se snažil řešit některé dílčí otázky Husova života i jeho učení v řadě statí, vydaných doma i v zahraničí, byl jsem často jinými úkoly obrácen k jiným tématům práce, ať se to již dalo úředními plánovanými úkoly nebo někdy i vlastním zájmem o jiný okruh bádání. Zejména v posledních dvou desetiletích to bylo jubileum University Karlovy, které mě přivedlo k napsání studie o dějinách pražské právnické university. Vysoká pocta, které se mi dostalo udělením badatelské ceny Alexandra von Humboldta, mi umožnila dokončit monografii o vzniku městského zřízení v českých zemích. Členství v Komisi pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem M. Jana Husa při České biskupské konferenci a příprava k památnému sympoziu o Janu Husovi, konanému v Římě na Lateránské universitě před Vánoci r. 1999, mě podnítila k dvěma pracím o Husově procesu. Podařilo-li se mi krátce poté dokončit komentované repertorium rukopisů našich knihoven obsahujících tzv. Summae confessorum a jinou konfesní literaturu a vydat již po léta připravenou edici Husových kvestií, mohl jsem se nyní vrátit k pokusům o vystižení Husovy osobnosti a jeho ideového světa.

Ale to mě uvádí ve značné rozpaky. Můj již značně pokročilý věk je varováním před příliš zdlouhavou prací na podrobně dokumentované obsáhlé knize, která by mohla být výsledkem teprve mnohaletého úsilí, ke kterému již sotva zbývá čas. Prosím proto své čtenáře a kolegy, aby přijali mé rozhodnutí napsat jen „resumé knihy, která nevyjde“, jak před více než osmi desetiletími učinil Václav Chaloupecký. Znovu si uvědomuji pravdu starého poznání *Ars longa, vita brevis*.

Tuto skromnou knížku věnuji památce mého vzácného učitele prof. F. M. Bartoše a mého váženého kolegy a milého přítele prof. Amedea Molnára, kteří svými díly vytvořili nový, vyšší standard pro bádání o Janu Husovi.

I. JAK POZNÁVÁME JANA HUSA

Jednou z prvních otázek, které se kladou při studiu života a povahy Jana Husa, zůstává ověření, která dosavadní vědecká díla podávají dostatečné znalosti o jeho osobnosti, intelektuálním prostředí a duchovním zrání. Ale ještě důležitější a přímo základní je ověření, které prameny mohou podat nevyhnutelné podklady pro takové poznání. Musíme si přiznat, že okruh autentických zpráv je omezen, že se vyrovnáváme s mnoha mezerami, které je nesnadné doplnit důvěryhodnými dedukcemi a že daleko snazší je najít podrobnosti pro vnější události Husova života a pro jeho učení než pro jeho povahu a pohnutky jeho činů.

Známe některé zmínky v soudobých kronikách a letopisech, které však mají povahu jen letmého údaje pro některé okamžiky Husova života. Listinných zpráv je také jen velmi málo a týkají se vždy jen určité jednotlivosti. Pro Husův pobyt v Kostnici a pro jeho odsouzení je neocenitelná relace Petra z Mladoňovic, který jako písař pana Jana z Chlumu, průvodce Husova, zažil pohnuté chvíle Husova uvěznění, jeho výslechů a nakonec byl i svědkem jeho smrti. Ve svém téměř publicistickém vylíčení všech událostí sice nemohl někdy dosáhnout úplnosti, když např. nebyl vždy po celou dobu výslechů přítomen, ale zařadil několik autentických dokumentů ve spolehlivém znění a nezapřel svou oddanost Husovi jako svému učiteli z pražské university.

Velkou cenu má také Husova korespondence, kdy ve zhruba půl druhém stu listů odeslaných i přijatých nacházíme cenné údaje o Husových názorech, zprávy o jeho přátelích i nepřátelích a také o jeho pocitech a duševních bojích při rozhodování, jak se má zachovat, aby neporušil Kristovy příkazy a své svědomí.

Jednu mezeru v údajích o Husovi však nelze zacelit. Je to ztráta protokolů z jeho procesů. Víme, že byly vedeny velmi pečlivě, jak o tom svědčí některé zmínky v jiných zprávách a jak také bylo povinností soudu, protože v klasickém kanonickém procesu platil princip písemnosti, kdy se uznávala zásada *Quod non est in actis, non est in mundo*, tj. co není v aktech, není na světě. Co

se stalo se soudními akty Husovými, není známo. Nikde není ani nejmenší zmínka o jejich dochování, nikdo se na ně neodvolal ani ve staré době ani v bádání novodobém. Úřední protokoly z Husových výslechů nebo o podáních jeho právních zástupců zmizely, neznámo kdy a neznámo kde. Lze snad vyslovit dohad, že po Husově odsouzení a popravě, kdy jich již nebylo potřeba, zůstaly v Kostnici, kde se ztratily. Pro rekonstrukci jeho procesů jsou tedy k dispozici jen nesoustavně zachované prameny jiného druhu, ze kterých není snadno poznat skutečný průběh dějů na soudech.

Směrodatné pro veškeré bádání je Husovo literární dílo, ze kterého poznáváme také některé údaje o jeho postavení v soudobých sporech, jeho názory na otázky teologické, právní a filosofické, poznáváme jeho stylistické vloh a můžeme sledovat i postupné rozvíjení jeho učení a polemické zápasy. Ale právě při studiu jeho spisů latinských i českých narážíme na těžko překonatelné potíže. Závažným nedostatkem je neúplnost kritických edic jeho spisů. Některé Husovy spisy nejsou dosud vůbec vydány a zůstávají přístupny pouze v rukopisech, kterých mohou užít jen odborní čtenáři, znali práce se středověkými rukopisy. Ale ani dosavadní edice nejsou naprosto bezpečným zdrojem poznatků. Vždyť pro některé spisy je nutno sáhnout až k velkému vydavatelskému dílu Flaccia Illyrika, které vyšlo v Norimberku r. 1558. Znění Husových spisů tam není vždy zcela spolehlivé, protože editor měl jako svůj podklad jen nedostatečný přístup k rukopisům, neudával, kterého rukopisu použil, takže není možné ověřit spolehlivost jeho textu, a dokonce zařadil díla, která rozhodně Husovi nepatří. Jakkoli nelze upřít obdiv editorovi 16. století pro jeho výkon a především pro jeho odvalu, s jakou se pustil do tak složité práce, není možné přijímat jeho znění Husových spisů bez opatrného hodnocení.

Ale ani novodobá vydání nejsou prosta vad a potřeby zkoumání, jak vlastně zněly Husovy texty. Zde je třeba upozornit, že plánované kritické vydání sebraného Husova díla, které má mít dvacet pět svazků, na dlouho uvázlo pro nakladatelské potíže a nově se rozběhlo až ve zcela nedávné době rozhodnutím renomovaného belgického nakladatelství Brepols, které zařadilo Husova *Opera omnia* do impozantní série Corpus Christianorum – Continuatio mediaevalis, ve které jsou pro vědecké účely vydávána díla středověkých autorů. Ale – i když tato pomoc znamená urychlení vydávání Husova díla – nelze si činit naději, že se podaří v dohledné době dokončit celou ediční řadu Magistri Iohannis Hus Opera omnia, jak byla původně zamýšlena. Celkem je zatím v rukou odborných čtenářů 11 svazků, na několika dalších se pracuje, ale ostatní jsou zatím v nedohlednu. Uspokojivě

je, že jsou už k dispozici veškeré české spisy, obsažené v prvních čtyřech svazcích, které připravil s příkladnou erudiicí profesor olomoucké university Jiří Daňhelka. Rozhodující většina latinských spisů však zůstává zatím jen přáním odborné čtenářské obce. Lze ovšem podotknout, že ediční práce patří mezi nejzdoluhavější a nejnamáhavější, vyžaduje nejen vysokou odbornost, ale též trpělivost při dlouhodobém srovnávání rukopisných odchylek a hledání čistého Husova textu. O složitosti práce při vydávání Husových pramenů podal zprávu při Lateránském sympoziu o Husovi r. 1999 Jaroslav Eršil, komplikovaný přehled základních vydání Husových spisů sestavila Anežka Vidmanová.

Jedna skutečnost nesmí být opominuta. Husovy spisy nejsou zachovány v jeho vlastnoručních záznamech. Husovy autografy jsou zjištěny jen čtyři, k nimž v poslední době přibyl další, ale také ty jsou pro poznání jeho díla celkem nepodstatné, protože se netýkají jeho učené literární tvorby. Jsou to jeho úřední záznamy v universitní Děkanské knize z doby jeho děkanátu na fakultě svobodných umění r. 1401–1402, přepis Wyclifových traktátů, který si pořídil pro svou potřebu r. 1398, opis projevu francouzského diplomata H. Boneta ke králi Václavu IV. z r. 1399, pořízený na žádost M. Křišťana z Prachatic r. 1408, nebo koncepty k projevům, které doufal pronést na koncilu kostnickém. Husovo dílo je známo z opisů, které pořizovali námezdní písaři, ne vždy s dostatečnou péčí, některá díla jsou známa z ojedinělého opisu, u jiných je opisů více, dokonce i několik desítek, a v každém z nich mohlo dojít k odchylkám podle toho, jak byl písař pozorný a jaká byla úroveň jeho vzdělání. Je známo ze sdělení Pálčova, že traktát *De ecclesia* (O církvi), byl nadiktován v Betlémské kapli osmdesáti písařům.

Ani bezpečný autograf není zárukou konečného znění. Je známo, že traktát *Summa contra gentiles* (Suma proti pohanům) jednoho z největších učenců středověku sv. Tomáše Akvinského je zachován v Tomášově autografu, ale ani jediný rukopis, kterých není málo, se s tímto textem neshoduje. Je zřejmé, že autor pro další opisování traktátu své formulace měnil a doplňoval. Přesto by jistě bezpečný Husův autograf byl drahocennou památkou nejen sám o sobě, ale také jako rozhodný příspěvek k poznání jeho díla, ale naděje na nějaký podobný objev je pramalá.

Je třeba dodat ještě jedno upozornění. Souhrn Husových spisů není totiž definitivně ustálen. Stále je možno najít v knihovnách evropských zemí, když ne neznámé Husovo dílo, tedy aspoň další rukopis některého traktátu nebo postily, které umožní upřesnění textu. V posledních desítkách let byla nalezena řada rukopisů, které opravily dosavadní znalosti. Je tomu sice už

více než sedmdesát let, kdy bylo nalezeno pozoruhodné Husovo dílo, o jehož někdejší existenci se sice vědělo, ale zůstávalo ztraceno, ale právě na ně je třeba vzpomenout. Roku 1411, v posledním období poměrného životního klidu, řídil Jan Hus na pražské universitě slavnostní disputaci kvodlibet (disputatio de quolibet). Ta se konala jako učené shromáždění všech mistrů, kteří přednesli své odpovědi na otázky řídícího mistra týkající se všech oborů, jež se na universitě učily. Husův Kvodlibet patřil k největším nálezům středověkých spisů v minulém století. Podobným přínosem bylo zjištění dalších Husových projevů při promociích jeho žáků, které rozeznal profesor Bohumil Ryba jen díky dokonalému stylistickému rozboru dosud neurčených spisků. Profesor Ryba také našel a zjistil promluvu M. Jana z Mýta, kterou tento vážený učitel pražské university proslovil při promoci Jana Husa, jež byla do té doby neznámá. Ale dodatky k známým rukopisům se nacházejí dodnes. Je tedy třeba říci, že okruh Husových spisů není uzavřen.

Studium Husových děl se nedotýká jen českých knihoven. Husovy spisy byly zjištěny v dlouhé řadě zahraničních knihoven, kam se dostaly buď získáním rukopisů z Čech, méně často zahraničními opisy, nebo dokonce nevrácením výpůjček. Drahocenný autograf Husův s opisy Wyclifových traktátů se dostal do Švédska do Královské knihovny ve Stockholmu jako válečná kořist za třicetileté války. Nejvýznamnější zahraniční knihovnou s opisy Husových spisů je jistě Národní knihovna ve Vídni, ale skupiny rukopisů nebo jednotlivé kodexy se najdou i na velmi odlehlých místech, jako v Seville nebo Neapoli, a skoro ve všech velkých souborech rukopisných knih. Znamená to získávat pro kritické bádání a zvláště pro vydavatelskou práci mikrofilmy ze zahraničí, což je leckdy spojeno se značnými nesnázemi.

Proti naději na zjištění dalších rukopisů stojí však opačná možnost. Ne všechno, co se za Husovo dílo považovalo, pochází skutečně od něho. Důkladná textová kritika dospěla k mínění, že některé spisy jsou pochybné. Sice se v nich projevuje Husův duch a způsob jeho práce, ale vykazují také znaky, které Husovi nepatří, ať to jsou již vložené úseky, převzaté od jiných autorů, nebo doktrinní tvrzení, která odporují Husovu učení. Takovým příkladem je tzv. *Tractatus responsivus*, který byl jako domnělé Husovo dílo dokonce již vydán, ale později bylo prokázáno autorství M. Jakoubka ze Střibra. Jiným příkladem nejistoty jsou tzv. betlémská kázání z let 1410–1411, která jsou zachována ve dvojí verzi, ale ani jedna z nich není dílem Husa samého. Jsou to záznamy dvou různých posluchačů, které sice obsahově vystihují Husova kázání, ale jejich texty nelze pokládat za Husovo dílo. Některé části